

Λούστροι και καπνεργάτες. Καβάλα, 1920-'30 (επάνω).
ΕΛΙΑ - ΜΙΕΤ.

Ντεκτζής (εργάτης επεξεργασίας καπνού). Καβάλα (αριστερά).
Σουπδικό Μουσείο Σπίρτων και Καπνού.

ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΑ ΚΑΠΝΑ ΣΤΟ ΜΠΕΝΑΚΗ

Μια τζούρα ...ιστορίας

Το «άρωμά» του διαχέεται στο κεντρικό κτίριο του Μουσείου Μπενάκη. Κι από τους «καπνούς» του αναδύεται ένα σημαντικό κομμάτι της σύγχρονης ιστορίας μας. Αλλά και της ιστορίας του ίδιου του καπνού που διαμόρφωσε νέες κοινωνικές τάξεις, έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη πόλεων, δημιούργησε το εργατικό κίνημα της Ελλάδας, επηρέασε ακόμη και την αρχιτεκτονική.

Για να φτάσει ο καπνός στο σημείο να θυμίζει «γυναίκα, πραγματικά όμορφη μετά την τουαλέτα της», σύμφωνα με το συγγραφέα E.B. Philips, έπρεπε πρώτα να βρει τον «τόπο» του, να αποκτήσει από 18 έως 24 φύλλα σε 4 με 6 σειρές, τα λεγόμενα «χέρια», να ακολουθήσει η συγκομιδή και το μπούρλιασμα (αρμάθιασμα), να αξιολογήσει την ποιότητά του ο έμπορος... Διαδικασία χρονοβόρα και επίπονη στην οποία συμμετείχαν πολλοί άνθρωποι. Ανάμεσά τους ο ουστάς, ο σεπιτζής και οι πασταλτζούδες που έκαναν τη διαλογή κάθε φύλλου από τα «παστάλια» (δέματα) του ταμπάκο.

Για όλα αυτά και πολλά ακόμη μας μιλάει η έκθεση «Καπνός/Tobacco, 101 σημειώσεις για τα ανατολικά κα-

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΑΡΑΤΖΑΦΕΡΗΣ
akaratzafenis@e-typos.com

πνά» που εγκαινιάστηκε πρόσφατα στο Μουσείο Μπενάκη (Κουμπάρη 1, Κολωνάκι) και θα διαρκέσει ως τις 31 Αυγούστου.

Αντικείμενα που σχετίζονται με την παραγωγή και την κατανάλωση καπνού, έγγραφα και πολλές φωτογραφίες συνθέτουν τη «μυθολογία» του πολύτιμου φυτού. Ανάμεσα στα εκθέματα βρίσκουμε και αντίγραφα χειρογράφων από το ποίημα-σταθμός του Γιάννη Ρίτσου «Επιτάφιος». Ο ποιητής της Ρωμοσύνης εμπνεύστηκε το ποίημά του από τα αιματηρά γεγονότα που ξέσπασαν στη Θεσσαλονίκη τον Μάη του '36, με αφορμή την απεργία των καπνεργατών.

Η επεξεργασία του καπνού και η βιομηχανία των τσιγάρων έδωσαν μεγάλη αναπτυξιακή ώθηση σε πόλεις όπως η Καβάλα, η Δράμα, η Ξάνθη, η Θεσσαλονίκη. Μετά το 1870 δημιουργείται η ακμάζουσα τάξη των καπνεμπόρων.

Ο νεοπαράκ, ο νεογοτθικός και ο νεοαναγεννησιακός ρυθμός, αρχιτεκτονικές τάσεις που επικρατούσαν στις ευρωπαϊκές μητροπόλεις από τα μέσα του 19ου αιώνα, υιοθετούνται

από τη νέα οικονομική τάξη που επιθυμεί να... διαχωρίσει τη θέση και την αισθητική της.

Στον καπνό στηρίχτηκε και η απορρόφηση των προσφύγων μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή. «Ο εποικισμός της Μακεδονίας και της Θράκης κατά το 1922 εστηρίχθη μόνο εις τον καπνόν», σημειώνεται στα πρακτικά της Βουλής του 1946.

Τη διοργάνωση της έκθεσης υπογράφουν το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, το αρχιτεκτονικό γραφείο flevaarch και το μουσείο Μπενάκη.

Αγνωστες ιστορίες

Από το «ντουμάνι» της ιστορίας αναδύονται πολλές μικρές και μεγάλες αφηγήσεις που αφορούν στο ταμπάκο και την εξέλιξή του, στο πέρασμα των αιώνων. Εκτός και εντός Ελλάδας όπου το 18ο αιώνα καταγράφεται η πρώτη καλλιέργεια των εξαιρετικά μικρών σπόρων του καπνού, «μόλις μεγαλύτερων από τους κόκκους της σκόνης», στα καπνοχώρα της Μακεδονίας και της Θράκης. Τις αφηγήσεις καταγράφουν ο Σπύρος Φλεβάρης που επιμελείται τη διοργάνωση και η ιστορικός Μαρία Ρεντετζή, στο δίγλωσσο (ελληνικά -

Ξεφυλλίστρες. Θεσσαλονίκη, 1958.
Αρχείο Νίκου Αλαμανή.

Ξεφυλλίστρες, δεκαετία 1930.
Σουηδικό Μουσείο Σπίρτων και Καπνού.

Καπνισμένη... Ελλάδα

● Ο ανατολικός καπνός στην Ελλάδα χωρίζεται σε τρεις κατηγορίες.

«**1. Αρωματικά:** Μπασμάς Ξάνθης, Ζίχνα, Μπασμάς Μακεδονίας (Νιγρίτας και Δοξάτου). Θεωρείται ο καλύτερος καπνός στον κόσμο για την παραγωγή τσιγάρων.

2. Γεύσης: Κατερίνη, Σοκούμι. Προσδίδουν άρωμα και γεύση ενώ βελτιώνουν και την καυσιμότητα των τσιγάρων.

3. Ουδέτερα ή γεμίματος: Καμπά Κουλάκ, Ελασσόνα και Μυρωδάτα Αγρινίου. Χρησιμοποιούνται στα μπλεντ τσιγάρα για να βελτιώσουν την καυσιμότητά τους, την ικανότητα γεμίματος και να προσθέσουν ευχαρίστηση στο γέμισμα».

● «...Καπνεργατικές απεργίες μαρτυρούνται, τουλάχιστον στην Καβάλα, ήδη από το 1879, ενώ συνταράσσουν και τις υπόλοιπες πόλεις της Μακεδονίας σε όλη τη διάρκεια του πρώτου μισού του 20ού αιώνα... Το πρώτο καπνεργατικό σωματείο στα Βαλκάνια (ο Διεθνής Σύνδεσμος Καπνεργατών Καβάλας, η Ευδαιμονία) οργανώνεται στην πόλη της Καβάλας το 1908».

αγγλικά) καλαίσθητο βιβλίο που πλαισιώνει την έκθεση.

■ «...**Ανέκδοτες ιστορίες** συνδέουν τον ανατολικό καπνό με την ανακάλυψη του τσιγάρου από τους στρατιώτες του Ιμπραήμ Πασά, οι οποίοι το 1840 πολιορκούν την πόλη της Ακρας στη Συρία. Λόγω έλλειψης ναργιλέδων αναγκάζονται να τυλίξουν τον καπνό από την Καβάλα στο χαρτί με το οποίο τύλιγαν το μπαρούτι των πυροβόλων τους».

■ «**Αρχικά στην Ευρώπη** ο καπνός σε μορφή σκόνης -ο ταμβάκος ή ταμπάκος- καταναλωνόταν με εισπνοή μέσω της μύτης. Ιδιαίτερα αγαπητός στους ναυτιλλομένους ήταν ο καπνός προς μάσηση, διότι, για προληπτικούς λόγους, απαγορευόταν το κάπνισμα στο πλοίο...».

■ «**Ο καπνός ευδοκιμεί** κυρίως μεταξύ του 15ου και 35ου γεωγραφικού πλάτους στο βόρειο ημισφαίριο. Οι τρεις σημαντικότερες περιοχές παραγωγής των καλύτερων καπνών για τσιγάρα στον κόσμο, τα λεγόμενα Ανατολικά Καπνά, είναι η Ανατολική Μακεδονία και η Δυτική Θράκη (Καβάλα-Δράμα-Ξάνθη), η περιοχή γύρω

από τη Σμύρνη και τη Σαμφούντα και η Μπάφρα, στα νότια παράλια της Μαύρης Θάλασσας».

■ «**Οι πρώτες αναφορές** που σχετίζονται με την παραγωγή του καπνού στην Ελλάδα εμφανίζονται το 1828 στην έκθεση του προξένου της Βαυαρίας στην Αθήνα, Φρέντερικ Στρονγκ... Μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο η παραγωγή αυξάνεται σταδιακά, ενώ από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 μειώνεται ραγδαία, αγγίζοντας σήμερα το αντίστοιχο ποσοστό του 1914».

■ «...**Το 1560** ο πρεσβευτής της Γαλλίας στη Λισαβόνα Jean Nicot πρόσφερε τον καπνό ως δώρο στη βασίλισσά του Αικατερίνη των Μεδίκων, και της πρότεινε τη χρήση του για τη θεραπεία των φοβερών ημικρανιών της.

Σύντομα η συνταγή έγινε γνωστή στη βασιλική αυλή και ο καπνός απέκτησε τη μυθική ιδιότητα της πανάκειας... Βοτανολογικό εγχειρίδιο του 1556 αναφέρει, μεταξύ άλλων, ότι ο καπνός καθάριζε το αναπνευστικό σύστημα, χρησιμοποιείτο ως παυσίπονο ακόμα και στις ωδίνες του τοκετού και συντελούσε στη θεραπεία δερματολογικών παθήσεων...

■ «**Το 1618** ολόκληρη η αριστοκρατική τάξη της Αγγλίας -άνδρες και γυναίκες, χωρίς διάκριση- κάπνιζε. Η Αγγλία, ωστόσο, δεν αποτελούσε την εξαίρεση. Το κάπνισμα είχε κερδίσει ανθρώπους κάθε ηλικίας και φύλου, σε όλες τις ευρωπαϊκές μητροπόλεις του 17ου και 18ου αιώνα. Το 1911 η Καλλιρρόη Παρρέν, εκδότρια της Εφημερίδας των Κυριών, στο άρθρο της «ο Καπνός και αι Κυρίες» κρατάει μια πολύ κριτική στάση και αναρωτιέται πώς θα μπορούσε ο καπνός να εξέλθει από τα ρόδινα χείλη των γυναικών και ποια θα ήταν η αίσθηση των ανδρών στο φαινόμενο αυτό...».

■ «**Στην Ελλάδα** τα τσιγαρόχαρτα κάνουν την εμφάνισή τους γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1860 και εξελίσσονται σε αντικείμενα υψηλής αισθητικής της εποχής, με κομψές λιθογραφίες στα εξώφυλλα των συσκευασιών τους και θεματικές εμπνευσμένες από την ελληνική ιστορία». Οι ταμπακιέρες εμφανίζονται στη χώρα μας στα τέλη του 17ου αιώνα. «...Τεκμήρια κοινωνικού κύρους οι ταμπακιέρες παραμένουν στοιχεία της μόδας, που έρχεται κυρίως από το Παρίσι και γοπεύει την ανερχόμενη αστική τάξη του τέλους του 19ου αιώνα».